

Islamic Denominations

Vol. 9, No. 18, March 2023
(DOI) 10.22034/jid.2022.243888.2074

The Influence of Salafism in Sistan and Baluchistan Province: Overseas Factors, Solutions and Suggestions

Moslem Bamari*

Ali Mohammad Haghighi**, Amin Rawanbod***

(Received on: 2020-08-16; Accepted on: 2021-03-03)

Abstract

Today, with the spread of Salafism in Muslim countries, a harsh and inhuman face of civilized Islamic society has been introduced to the world. Due to the social, ethnic, and religious context of Sistan and Baluchistan, the neighboring countries that cultivate Salafism, and the simultaneous education of Sunni students in the religious schools, Sistan and Baluchistan province is susceptible to the influence of Salafism from across the borders into the country. Western and Arab countries have played a significant role in spreading Salafism in the country by providing hardware and software support in various ways, such as raising doubts, publishing and producing deconstructive content, and forming Takfiri-Salafi groups. The present article is written with a descriptive-analytical approach based on field and library research and objective observations in order to answer the question: What role do overseas factors play in the spread of Salafism in Sistan and Baluchistan province? In response to the question, the hypothesis is raised that the proximity to countries that cultivate Salafism along with the material and logistical support of Western and Arab countries has led to the spread of Salafism in the province. Some of the proposed solutions to adopt effective strategies in order to counter the spread of Salafism in the province are as follows: identifying the command room of extremist currents, political and religious diplomacy with neighboring countries, the correct explanation of Shia and Sunni beliefs, criticism of Salafism by influential and prominent Sunni scholars and striving for unity in action.

Keywords: Deobandi, Non-imitators, Salafism, Overseas Factors, Sistan and Baluchistan.

* PhD Student in Political Science, Islamic Azad University, Lamard, Iran (Corresponding Author), moslembamari@yahoo.com.

** Assistant Professor of Political Science, Islamic Azad University, Lamard, Iran (Corresponding Author), am.haghighi@yahoo.com.

*** Assistant Professor of Political Science, Islamic Azad University, Lamard, Iran, aravanbod@yahoo.com.

نقش عوامل برون‌مرزی در نفوذ تفکر سلفیت در استان

سیستان و بلوچستان: راهکارها و پیشنهادها

مسلم بامری*

علی محمد حقیقی**، امین روانبد***

[تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۱۳]

چکیده

امروزه با گسترش تفکر سلفیت در کشورهای مسلمان، چهره‌ای خشن و غیرانسانی از جامعه متمدن اسلامی به جهانیان معرفی شده است. استان سیستان و بلوچستان به پشتوانه بافت اجتماعی، قومیتی و مذهبی با کشورهای همجوار پرورش‌دهنده سلفیت و تحصیل هم‌زمان طلاب اهل سنت در مدارس دینی آن، مستعد نفوذ اندیشه‌های سلفی‌گری از آن سوی مرزها به کشور است. کشورهای غربی و عربی هم با حمایت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری به روش‌های مختلفی همچون القای شبهات، نشر و تولید محتوای ساختارشکن و تشکیل گروه‌های تکفیری سلفی، نقش بسزایی در اشاعه تفکر سلفیت در کشور داشته‌اند. مقاله حاضر با رویکرد توصیفی و تحلیلی بر مبنای تحقیقات میدانی و کتابخانه‌ای و مشاهدات عینی به منظور پاسخ به این پرسش نگاشته شده است که: عوامل برون‌مرزی در گسترش تفکر سلفیت در استان سیستان و بلوچستان چه نقشی دارند؟ در پاسخ به پرسش، این فرضیه مطرح می‌شود که همجواری با کشورهای پرورش‌دهنده سلفیت در کنار حمایت‌های مادی و لجستیکی کشورهای غربی و عربی موجب گسترش تفکر سلفیت در استان شده است. راهکارهایی همچون شناسایی اتاق فرمان جریان‌های افراطی، دیپلماسی سیاسی و مذهبی با کشورهای همجوار، تبیین صحیح عقاید تشیع و تسنن، نقد تفکر سلفیت از طرف علمای تأثیرگذار و برجسته اهل سنت و تلاش برای وحدت در مقام عمل برای اتخاذ راهبردهای مؤثر به منظور مقابله با گسترش تفکر سلفیت در استان مطرح شده است.

کلیدواژه‌ها: دیوبندی، غیرمقلدان، سلفیت، عوامل برون‌مرزی، سیستان و بلوچستان.

* دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد لامرد، لامرد، ایران (نویسنده مسئول)
moslembamari@yahoo.com

** استادیار علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد لامرد، لامرد، ایران am.haghighi@yahoo.com

*** استادیار علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد لامرد، لامرد، ایران aravanbod@yahoo.com

مقدمه

استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی کشور با مساحت ۱۸۷/۵۰۲ کیلومتر مربع واقع شده و ۱۱/۴ درصد مساحت کل کشور را در بر می‌گیرد (محمودزهی، ۱۳۹۱: ۱۷) و از مناطقی است که به عنوان رنگین‌کمان فرّق و مذاهب اسلامی و برخوردار از مذاهب و نماد هم‌زیستی و همگرایی میان مردمان اهل سنت و تشیع بوده است. جریان‌های وارداتی از آن سوی مرزها هم که از اهداف اساسی‌شان ترویج نوعی گفتمان افراطی در قالب نحله‌های سلفیت به داخل استان است، در سالیان گذشته، در این عرصه موفق بودند.

از مهم‌ترین گرایش‌های فکری اهل سنت در استان می‌توان دیوبندی، غیرمقلد، مودودی و بریلوی را نام برد که اغلب از نظر فقهی، حنفی هستند و از نظر کلامی ماتریدی‌اند و ۹۰ درصد اهل سنت استان را حنفی دیوبندی تشکیل می‌دهند. در سالیان گذشته، در میان گرایش‌های فکری اهل سنت استان دو جریان مذهبی دیوبندی و غیرمقلد از طریق برخی علما و شخصیت‌های مذهبی‌شان باعث ترویج افکار سلفی افراطی شده‌اند و فضای مسالمت‌آمیز و وحدت‌بخش استان را به فضای درگیری‌های مذهبی و قومیتی تبدیل کرده‌اند. این پژوهش با توجه به رشد روزافزون تفکر سلفی افراطی در استان ضروری دانسته است که بر نقش عوامل برون‌مرزی در ترویج این تفکر به استان تأکید کند و راهکارها و پیشنهادهایی برای جلوگیری از گسترش آن پیش نهد. در مرحله اول باید اهداف دشمن از گسترش این تفکر را شناسایی، و متناسب با آن راهکارهایی را مطرح کرد. لذا باید گسترش افراطی‌گری و فضای رعب و وحشت کشورهای همجوار برای مردمان استان روشن شود تا بلکه از عواقب و پیامدهای حاصل از آن در گسترش روزافزون افراط‌گرایی جلوگیری کند. نقش نخبگان علمی و مذهبی استان در بصیرت‌افزایی طلاب حوزه‌های علمیه و دانشجویان دانشگاه‌ها بسیار مؤثر است و باعث آگاهی مردم و شناخت بهتر اهداف دشمن می‌شود.

درباره این موضوع، پژوهش‌هایی به صورت پراکنده در کتب، رسالات و مقالات به صورت محدود یافت می‌شود، اما متناسب با آن، از نگاه عوامل بیرونی مؤثر بر گسترش سلفیت در استان سیستان و بلوچستان، به صورت علمی و میدانی، تاکنون تحقیق جامعی انجام نشده است.^۱ از کتب علمی و جامعی که در حوزه سلفیت در استان سیستان و بلوچستان نگاشته شده می‌توان *اندیشه‌های سلفی‌گری در استان سیستان و بلوچستان*، اثر محمدباقر حیدری‌نسب، را نام برد که به مباحثی همچون رد پای سلفیت در استان، علل نفوذ سلفی‌گری در استان، و مذاهب، گرایش‌ها و اندیشه‌های اهل سنت استان اشاره کرده است. کتاب *همگرایی و واگرایی مذهبی در سیستان و بلوچستان و تأثیر آن بر امنیت ملی*، اثر روح‌الله بیگزاده و مهدی سالارپور، به نقش محوری پاکستان در ایجاد و تغذیه فکری گروه‌های مذهبی اهل سنت سیستان و بلوچستان پرداخته است. در زمینه رساله‌های حوزوی و دانشگاهی، رساله علمی سطح سه حوزه علمیه قم، اثر حسین‌علی جباری، با عنوان «زمینه‌های شکل‌گیری جریان سلفی‌تکفیری در اهل سنت ایران با تأکید بر اهل سنت استان سیستان و بلوچستان» و رساله حوزوی سطح چهار جواد بامری با عنوان «بررسی سلفیه در حوزه‌های علمیه اهل سنت استان سیستان و بلوچستان» (۱۳۹۲) مرکز حوزه علمیه قم را می‌توان برشمرد.

۱. ریشه نفوذ تفکر سلفیت در استان با تأکید بر عوامل برون‌مرزی

تفکر سلفیت در استان به پشتوانه بافت اجتماعی و مذهبی، همجواری با کشورهای همسایه، حمایت مالی کشورهای خلیج‌نشین و تحصیل علمای برجسته استان در پاکستان و هندوستان نفوذ یافته و این استان محیط مناسبی برای توسعه فرقه‌گرایی و ترویج اندیشه‌های افراطی به شمار می‌رود. برخی از عوامل نفوذ تفکر سلفیت در اهل سنت، به‌ویژه عوامل برون‌مرزی، عبارت است از:

۱.۱. دعوت مستمر علما و طلاب اهل سنت به مناطق سلفی

کشورهای حاشیه خلیج فارس بودجه‌های میلیاردی برای جذب ایرانیان، به‌ویژه اهل سنت استان سیستان و بلوچستان، اختصاص داده‌اند و برای جذب آنها از روش‌های گوناگونی استفاده می‌کنند. مثلاً بسیاری از اهل سنت استان بدون مجوز ایران به پاکستان می‌روند و در آنجا گذرنامه تهیه می‌کنند و راهی عربستان سعودی می‌شوند و با هزینه بسیار اندک حج به جا می‌آورند و هر کدام به نوعی مبلغ عربستان سعودی هستند (جوادی، ۱۳۹۸/۱۰/۱۴). بر اساس شواهد گویا، افرادی از استان در اماکن مختلف، از جمله قبرستان بقیع، مشغول به فعالیت‌اند (مولوی احمد سپاهی، ۱۳۹۹/۰۱/۱۲).

۱.۲. جذب طلاب به تحصیل در دانشگاه‌ها و مدارس عربستان سعودی

در سالیان گذشته، از لحاظ دیپلماتیک، ایران و عربستان سعودی در سطح وسیع با هم دچار نوعی تعارض‌اند. این تقابل در سطح گسترده موجب شد دو کشور بکوشند در مواضع ضعیف یکدیگر نفوذ یابند؛ گرایش‌های مذهبی شیعیان شرق عربستان سعودی به ایران، از اهرم‌های فشاری است که ایران در دست دارد. از سوی دیگر، عربستان سعودی هم اهل سنت جنوب شرقی ایران را مد نظر قرار داده و سرمایه‌گذاری وسیعی در این منطقه، به منظور ترویج تفکر خویش، آغاز کرده است (میر، ۱۳۷۰: ۱۲۷). بیشتر طلاب غیرمقلد (سلفی) استان در دانشگاه‌های عربستان سعودی فارغ‌التحصیل شدند و تفکرات سلفی را از آنجا به کشور منتقل کردند (مولوی عبدالغنی دهانی، ۱۳۹۸/۰۶/۱۷).

عربستان با استفاده از جایگاه راهبردی خود و فقر اقتصادی کشورهای مسلمان اقدام به ترویج افکار سلفیت از طریق مراکز دانشگاهی، چاپ کتب سلفی و آموزش رایگان می‌کند. همچنین، بورس تحصیلی به محصلان کشورهای مسلمان اختصاص می‌دهد و طلاب مسلمان را به مدارس دینی عربستان می‌فرستد که پس از پایان تحصیلات رایگان در دانشگاه‌های آن کشور به عنوان شیوخ و ائمه جمعه و جماعات در مساجد و مدارس متعلق به سلفیت و وهابیت به کار مشغول می‌شوند (رفیع، ۱۳۹۴: ۱۸۸).

مولوی عبدالرحمان سربازی،^۲ درباره افکار وهابیت و سلفی‌گری در استان سیستان و بلوچستان می‌گوید چند نفری انگشت‌شمار در این اواخر از اندیشه‌های ابوالاعلی مودودی متأثر شده و به منطقه آمده‌اند و یک یا دو نفر نامقلد و شماری دانش‌آموختگان دانشگاه دولتی جامعه اسلامیة مدینه منوره، به ریاست پادشاه عربستان سعودی، با مدارکی معادل کارشناسی و کارشناسی ارشد در منطقه هستند. اکثر این دانش‌آموختگان بلوچ به علت وجود عوامل متأثر از اندیشه‌های مودودی، سید قطب و محمد بن عبدالوهاب نجدی در میان استادان آن دانشگاه، با تفکری مثلث از سه ضلع مودودیت، بی‌بند و باری در مذهب و وهابیت به وطن بازگشته‌اند (ملازهی، ۱۳۹۵: ۴۹).

۳.۱. بهره‌برداری از طلاب خارجی در حوزه‌های علمیه

طلبه‌های خارجی اهل سنت در سیستان و بلوچستان با سلفیان افراطی منطقه ارتباط تنگاتنگی دارند و متأسفانه مجوز اقامت هم دارند. شمار طلبه‌های خارجی مدارس دینی استان، نزدیک به ده هزار نفر است و بیشتر از کشورهای پاکستان، افغانستان و عربستان سعودی وارد استان شده‌اند (بنافی، ۱۳۹۹/۰۱/۲۹). در سال‌های آینده هر کدام به عنوان مبلغ و مروج اندیشه‌های سلفی و افراطی به شهرهای ایران و سایر کشورها مهاجرت می‌کنند.

۲. پراکندگی سلفیت در استان

استان سیستان و بلوچستان از لحاظ شکل‌گیری اندیشه‌های سلفی تحت تأثیر عالمان و رهبران فکری شبه‌قاره هند است و به واسطه نوعی پیوند قومیتی و مذهبی با کشورهای شبه‌قاره هند و تحصیل بسیاری از عالمان برجسته استان در مدارس دینی آنها، جغرافیای سلفیت در استان از دو جریان مذهبی سلفی دیوبندی و سلفی غیرمقلد تشکیل شده است.

۲. ۱. سلفی دیوبندی

یکی از گرایش‌های فکری مذهب حنفی، گرایش دیوبندی است؛ نوعی گرایش فکری که در شبه‌قاره هند تأسیس شد. بعد از سرکوب وحشیانه شورش بزرگ مسلمانان به دست بریتانیایی‌ها در ۱۸۵۸، احساسات مذهبی در میان مسلمانان، رشد کرده بود. از طرفی، مسلمانان دین اسلام را در معرض تهدید اشغالگران می‌دیدند (خامنه‌ای، ۱۳۴۷: ۴۱). مسلک علمای دیوبند استان در فروع مقلد امام ابوحنیفه (رض)، در اصول و عقاید پیرو امام ابوالحسن اشعری و امام ابومنصور ماتریدی و در سلاسل عرفانی صوفیه، منسوب به سلسله عالیه حضرات نقشبندیه^۳ و طریقه زکیه مشایخ چشت^۴ و سلسله بهیه حضرات قادریه^۵ و طریقه مرضیه مشایخ سهروردیه است (سهارنپوری، ۱۳۹۴: ۲۹). برنامه دیوبند، ترکیبی از مطالعه علوم نقلی (قرآن، حدیث، فقه، تفسیر) و مباحث عقلی و منطقی (فلسفه و کلام) بود. مدرسه دیوبند توانست در کشورهای مختلف، از جمله پاکستان، افغانستان، ایران و ... گسترش یابد و هم‌اکنون اکثر اهل سنت استان وابسته به دیوبند هستند (فرمانیان، ۱۳۸۹: ۶۷۳).

۲. ۲. سلفی غیرمقلد یا اهل حدیث

غیرمقلدان فرقه‌ای هستند که روش‌شان در اخذ احکام، حدیث‌گرایی و اخذ از ظاهر حدیث است و در فقه منکر تقلید از ائمه اربعه‌اند و نزد اهل تسنن حنفی استان به «غیرمقلد» و «سلفیه» معروف‌اند (حیدری‌نسب، ۱۳۹۱: ۶۷). قدمت نفوذ این تفکر در استان طولانی نیست و به بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران باز می‌گردد. فضای حاکم بر انقلاب باعث بیداری مذهبی در استان و سپس رشد و شکوفایی مدارس دینی شد (مولوی عبدالغنی دهانی، ۱۳۹۸/۰۶/۱۷). دارای تشکیلات سیاسی سازمان‌یافته همانند دیوبندیان (جماعت تبلیغ) نیستند و بیشتر به ترویج آموزه‌های دینی و سنت‌گرایی مشغول‌اند (حشمتی، ۱۳۹۸/۱۰/۱۲) و از کتاب‌های سودمند علوم شرعی ابن تیمیه و ابن قیم جوزی به عنوان منبع در مدارس بهره می‌برند و از این دو به عنوان علامه بی‌همتا و در

عصر مملوکی، عالم بارز سلفیت یاد می‌کنند (بکر، ۱۳۹۵: ۱۲۰). حوزه علمیه زرآباد کنارک، دارالحدیث امام بخاری سراوان، پیکوه سراوان، خیرآباد فنوج و مهمدان بنت از مهم‌ترین حوزه‌های اهل حدیث یا غیرمقلد استان به شمار می‌آیند (بیجارزهی، ۱۳۹۸/۱۱/۵).

۳. جنبش جماعت تبلیغ و تأثیر آن در اشاعه تفکرات سلفی

بنیان‌گذار جماعت تبلیغ، مولانا الیاس کاندهلوی بود؛ وضعیت بد فرهنگی منطقه میوات^۶ در نزدیکی دهلی، مولانا الیاس را تحت تأثیر قرار داد. وی پس از مدتی دریافت که مدارس علمیه چندان تأثیری در مردم عوام ندارند؛ از این‌رو کرسی تدریس را رها کرد و به منطقه نظام‌الدین دهلی، برای تبلیغ و ارشاد مردم رفت (علی‌زاده موسوی، ۱۳۹۲: ۲۳۷). جنبش جماعت تبلیغ در ۱۳۴۵ ه.ق. در این منطقه شکل گرفت و هم‌اکنون توانسته است در پنج قاره جهان، مراکزی دایر کند. به واسطه قرابت‌های فرهنگی و مذهبی استان سیستان و بلوچستان با کشورهای شبه‌قاره هند، شبکه جماعت خیلی سریع از مرزهای شرقی کشور به استان وارد شد و در حال حاضر از ۱۱ کشور، جماعت‌های تبلیغی به کشور وارد می‌شوند و فعالیت تبلیغی انجام می‌دهند (جهانی، ۱۳۹۲: ۳۴).

این جریان هرچند در ظاهر، خود را به دور از سیاست معرفی می‌کند اما در مقام عمل به دور از واقعیت است و در مدت کوتاهی توانسته است شبکه گسترده‌ای از جماعت تبلیغ را در کشور تأسیس کند و به پُرنفوذترین تشکل مذهبی و سیاسی نزد اهل سنت حنفی دیوبندی استان تبدیل شود. بر اساس مطالعات میدانی و حشر و نشر با اهل سنت استان می‌توان گفت جماعت تبلیغ از آن سوی مرزها سرچشمه گرفته و مروّج اندیشه‌های سلفی و شبهه‌افکن به شمار می‌آید و بسیاری از افراد از درون این گروه‌ها جذب سرویس‌های اطلاعاتی دشمن و تروریست‌ها شده‌اند که موجبات تفرقه‌های مذهبی و قومیتی را فراهم آورده است (چندانی، ۱۳۹۸/۹/۱۵). سایر فِرَق و

نقش عوامل برون‌مرزی در نفوذ تفکر سلفیت در استان سیستان و بلوچستان / ۱۸۷

مذاهب استان، به‌ویژه شیعیان و بریلویان، در تیررس هجمه‌های تبلیغاتی و مذهبی آنان قرار دارند (مولوی عبدالرحمان ترنج زر، ۱۳۹۸/۱۲/۱۰).

۴. روش نفوذ بیگانگان در گسترش تفکر سلفیت

تفکر سلفیت در طول سالیان گذشته در استان سیستان و بلوچستان رشد چشمگیری داشته و دشمنان با روش‌های مختلف از نفوذ و ترویج مبانی فکری این نحله استفاده ابزاری کرده‌اند. از مهم‌ترین روش‌های بیگانگان در گسترش تفکر سلفیت می‌توان روش اعتقادی مذهبی را بررسی کرد. در حوزه اعتقادی و مذهبی تفکر سلفیت به دنبال سه روش نفوذ اصلی بوده است: ۱. القای شبهه؛ ۲. نشر و تولید محتوا؛ ۳. تحریک احساسات و باورهای دینی.

۴. ۱. القای شبهه

یکی از راه‌های پُر نفوذ بیگانگان در گسترش تفکر سلفیت در استان، القای شبهه و شبهه‌پراکنی در میان مردم، به‌ویژه قشر جوان، است. از این طریق موفق شدند ذهن بسیاری از جوانان، دانش‌آموزان و حتی دانشجویان و فرهنگیان را با القای شبهات به انحراف بکشانند و زمینه‌های نفرت‌اندوزی و مقابله با فرّق و مذاهب دیگر، به‌ویژه تشیع، را ترویج دهند. در ادامه، به برخی از شبهات اصلی اشاره می‌کنیم:

الف. ساختن قبور: در کتاب *تعلیم الاسلام* این گونه نقل شده است که یکی از بدعت‌ها در طول تاریخ، ساختن قبرها با آجر، سیمان، سنگ و ... است (دهلوی، ۱۳۸۰: ۱۵۰). همچنین، در کتاب *فتاویٰ منبع العلوم* محمد عمر سربازی درباره ساختن قبر آمده است: «ساختن هر گونه بنا بر قبر به قصد زینت، حرام است و به هدف محکم کردن آن، مکروه تحریمه است. مکروه تحریمه برابر با حرام است» (سربازی، ۱۳۹۹: ۳۷۹).

ب. ذبح برای غیر خدا: ذبح بر قبور حتی اگر تسمیه را بگوید، حرام است (ملازهی، ۱۳۸۵: ۳۸۵). همچنین، توحیدی در کتاب *نغمه‌های توحیدی* می‌گوید: «گاو و گوسفند

کشتن پیش پای حجاج، کاری خلاف دستور رسول خدا (ص) است» (توحیدی، ۱۳۸۷: ۱۴۵).

ج. برگزاری مراسم جشن و عزاداری: برپایی مجالس و جشن بر سر قبرها و تقسیم شیرینی و ... در آنجا، از مصادیق احتمالی شرک بیان شده است (دهلوی، ۱۳۸۰: ۱۴۹).

د. توسل: محمد عمر سربازی در پاسخ به این پرسش که «ثواب دانستن گفتن «یا محمد» و «یا رسول الله» و به مردم چنین تبلیغ کردن که گفتنش ثواب دارد، چه حکمی دارد؟»، می‌گوید: «اینها همه گناه هستند و این ندا را ثواب دانستن و رسول الله (ص) را حاضر و ناظر پنداشتن و به آن معتقدشدن، خطر کفر دارد» (ملازهی، ۱۳۸۵: ۱۶۵)؛ و شبهات دیگر که مجال بیان آن در این تحقیق نیست.

۴.۲. نشر و تولید محتوا

سلفیت در سالیان گذشته توانسته است کتب، جزوات، نسخه‌های دیجیتال و ... فراوانی را نشر، بازنشر و تولید کند. اگر به کتاب‌فروشی‌های اهل سنت در استان مراجعه کنیم، تفکرات و اندیشه‌های سلفی‌ای که تشیع را شرک معرفی می‌کنند فراوان است. این محتوا و کتب را اغلب انتشارات حوزه‌های علمیه اهل سنت چاپ می‌کنند. بعضی از کتب هم در پاکستان و عربستان چاپ، و در استان توزیع می‌شود. از مهم‌ترین کتب می‌توان شمشیر بران اثر محمد عمر سربازی، نغمه‌های توحیدی اثر کفایت‌الله توحیدی، آیین زندگی در پرتو کتاب و سنت اثر ندوی، احکام جنائز ترجمه ریگی احمدی و ... را نام برد. همچنین، وبسایت‌ها و انتشارات‌های متعددی در زمینه گسترش سلفیت در حال فعالیت‌اند (حیدری‌نسب، ۱۳۹۱: ۸۶-۹۹).

۴.۳. تحریک احساسات و باورهای دینی

تحریک احساسات و باورهای دینی در مقابل افراط فرّق و مذاهب دیگر، از روش‌های اعتقادی و مذهبی بیگانگان در گسترش تفکر سلفیت است. بر اساس تحقیقات میدانی

نگارندگان از حوزه‌های علمیه و مدارس دینی اهل سنت استان و گفت‌وگو با برخی از علما و مولوی‌ها دریافتیم که دلیل اصلی گسترش تفکر افراطی بعضاً دفاع از مذهب خود و مقابله با انحرافات و تهمت‌های مذاهب دیگر به اصحاب و خلفای راشدین، اعتقادات و باورهای دینی است که موجب رنجش خاطر و حس انتقام‌جویی در میان برخی از اهل سنت شده است (مولوی عبدالله امیری، ۱۳۹۸/۰۹/۱۱).

۵. نقش عوامل برون‌مرزی در نفوذ تفکر سلفیت به استان

عوامل متعددی در گسترش افکار سلفیت در استان نقش دارند که عوامل برون‌مرزی در رشد روزافزون این تفکر در سالیان گذشته چشمگیر بوده است، از جمله:

۵. ۱. همجواری با کشورهای پرورش‌دهنده تفکر سلفی

خاستگاه مشترک و محل تحصیل یکسان علمای اهل سنت استان سیستان و بلوچستان و جریان‌های سلفی افراطی در مدارس دیوبندی نوعی پیوند عاطفی و درک مشترک از اسلام در میان آنها به وجود آورد (اکرم عارفی، ۱۳۷۸: ۳۳). از میان کشورهای همسایه، پاکستان به مرکز ثقل افراط‌گرایی فرقه‌ای و کانونی برای پرورش گروه‌های سلفی مبارز تبدیل شده است. به دیگر سخن، بحران افراط‌گرایی و فرقه‌گرایی در پاکستان، عامل ایجاد تنش در ارتباط با همسایگان مرزی، از جمله ایران و هند، به عنوان قدرت‌های مستقل و مطرح در خاورمیانه، می‌شود (Rafique, 2014: 128-131) و برخی از تحلیلگران، مهم‌ترین عامل اختلاف میان ایران و پاکستان را منافع فرقه‌ای و هویتی شیعه و سنی می‌دانند (Pant, 2009: 43-50). مثلاً لشکر جهنگوی^۷ به دست رهبران سپاه صحابه، به عنوان یک شاخه نظامی فعال و جدا از جناح‌های سیاسی تأسیس شد تا به پیشبرد اهداف سیاسی سپاه صحابه^۸ از طریق ادامه اقدامات خشونت‌بار فرقه‌ای کمک کند (Jamal, 2012: 5).

اغلب جریان‌ها و گروهک‌های افراطی از خارج کشور وارد می‌شوند و در صدد تفرقه میان تشیع و تسنن هستند و در نهایت وحدت و امنیت استان را تهدید می‌کنند (مولوی نذیر احمد سلامی، ۱۳۹۸/۰۶/۱۷). از منجلا ب این تفکرات افراطی و مسموم، جریان‌های مذهبی تندرو، از جمله سپاه صحابه، لشکر جهنگوی و طالبان پاکستان در شبه‌قاره شکل گرفت و به تبع آن جریان‌های افراطی در جنوب شرق کشور، مانند گروهک جندالشیطان، جیش‌العدل، سپاه صحابه ایران، گروهک الفرقان و ... فعال شدند. گروهک جندالله مدعی بود ۱۰۰۰ مبارز در اختیار دارد و ۴۰۰ سرباز ایرانی و تعداد بیشتری از غیرنظامیان ایرانی را به قتل رسانده است. این گروه همچنین ارتباطات نزدیکی با ناسیونالیست‌های بلوچ دارد و سازمان‌های ضدشیعی، مانند لشکر جهنگوی، از این گروه افراطی حمایت می‌کنند (Alikhan, 2012: 130-132).

وجود جریان‌های مذهبی شبیه هم در پاکستان و استان سیستان و بلوچستان گویای تأثیرات ناشی از همجواری است؛ در پاکستان چهار گرایش فکری دیوبندی، بریلوی، اهل حدیث و تشیع وجود دارد که اغلب حنفی هستند. همین جریان‌ها و گرایش‌های فکری را در استان هم شاهدیم.

۵.۲. متون آموزشی مدارس دینی

انتخاب کتب درسی و متون آموزشی در حوزه‌های علمیه اهل سنت نقش حیاتی در مبانی فکری و بینش دینی و اعتقادی طلاب داشته و مروج اندیشه سلفی در استان به شمار می‌روند. برخی از منابع آموزشی که هم‌اکنون تدریس می‌شود، اندیشه‌های سلفی‌گری موجود است. در ادامه، نمونه‌هایی از منابع درسی مدارس غیرمقلد و دیوبند استان را بیان می‌کنیم.

الف. متون آموزشی مدارس سلفی غیرمقلد

در کتاب *الوجیز مطالبی مطرح شده است که نوعی تفکر افراطی بر آن حاکم است؛ مثلاً* زیارت قبور به منظور پندگرفتن و یادآوری آخرت مشروع است، به شرط اینکه در

نقش عوامل برون‌مرزی در نفوذ تفکر سلفیت در استان سیستان و بلوچستان / ۱۹۱

قبرستان چیزی که مشمول غضب خداوند متعال شود، مانند خواستن از صاحب قبر و به کمک طلبیدن او و مانند اینها نگوید (بدوی، ۱۴۲۱: ۱۸۹). در کتاب *عقیده المسلم* نیز بسیاری از اندیشه‌های سلفی موجود است، مثلاً اینکه تقرب به خداوند از طریق اولیاء در اسلام غلط است، بناء قبور در اسلام حرام است، توسل به اشخاص در کتاب و سنت نیست (غزالی، ۲۰۰۵: ۷۰). کتاب *شرح العقیده الطحاویة* از دیگر کتب غیرمقلدان استان است که طلب شفاعت از خداوند به حق یا به جاه پیامبر در دنیا را جایز نمی‌دانند و دیگر اینکه در این کتاب از شیعه به «رافضه» یاد می‌شود (ابن‌ابی‌العز، ۲۰۰۵: ۲۳۶).

ب. متون آموزشی مدارس دیوبند

در کتاب *اسلامیات* گفته شده که عده‌ای قبرها را پرستش می‌کنند و بالاسر بعضی قبرها می‌روند و مردگان را صدا می‌کنند که «ای فلان کس! من مشکلی دارم و کار سنگینی دارم، مشکل مرا آسان کن». بعضی نزد قبرها گوسفند می‌کشند، در صورتی که طبق نظر اسلام این کارها گناه و شرک است (ملازمی، ۱۳۸۸: ۹۰). کتاب‌های *شمشیر بران*، *نغمه‌های توحیدی*، *زیور بهشت*، *باور راستین اسلامی*، *مجله ندای اسلامی*، *لوح فشرده* در قالب سی‌دی سخنرانی‌های افراد مروج اندیشه‌های سلفی و ... نیز در زمره این منابع است. شواهد نشان می‌دهد که اولین مولوی‌های بومی استان تقریباً از سال‌های ۱۹۲۰ در بلوچستان مستقر شدند. شاید بتوان گفت مولوی عبدالله سربازی، پدر مولوی عبدالعزیز ملازاده، اولین فرد شناخته‌شده‌ای بود که به عنوان مولوی در بلوچستان از او یاد می‌شود. نسل اول این مولوی‌ها از شبکه مدارس دیوبند در هندوستان هستند، و مهم‌تر از همه برخی از مدرسه دارالعلوم دیوبند فارغ‌التحصیل شده‌اند؛ آنها ناقلان تعبیرهای شرعی جدید از مذهب بودند که در شبه‌قاره هند شکل گرفته بود (ظهرابی، ۱۳۹۱: ۱۱۶).

۵.۳. رسانه‌ها و شبکه‌های ماهواره‌ای

شبکه‌های ماهواره‌ای در اغلب منازل اهل سنت استان سیستان و بلوچستان وجود دارد و خانواده‌ها در تمامی طبقات (ثروتمند، متوسط، فقیر) ماهواره دارند و اخبار دست اول

را از این طریق دریافت می‌کنند (تحقیقات محلی و میدانی). در بازدیدی که از مناطق سیل‌زده جنوب استان در بهمن‌ماه ۱۳۹۸ داشتیم اوج محرومیت و فقر در مناطق نمایان بود، اما بدون استثنا در پشت بام همه منازل یک دستگاه دیش ماهواره وجود داشت. گسترش سلفی‌گری و نفوذ در اعتقادات ملموس بود و از این طریق برنامه‌ها و اهداف گروه‌های سلفی در استان و کشور منعکس می‌شد که باعث ترویج افراط‌گرایی در جامعه اهل سنت می‌شود. لذا، در این خصوص، ابزارهای رسانه‌ای متعدد در گسترش سلفیت نقش داشتند، از جمله: شبکه‌های ماهواره‌ای و اینترنتی صفا، نور، وصال، کلمه و ...، سایت‌های دانشگاه و مدارس سلفی مثل دانشکده اصول دین، دانشگاه اسلامی امام محمد بن سعود و الاکادیمیة الاسلامیة المفتوحة و مطبوعات مانند روزنامه‌های الجزیره، الرياض، المدینة المنورة، عکاظ، الیوم، البلاد و ... (فرمانیان، ۱۳۹۵ الف: ۶۴).

۵.۴. مقابله با نفوذ شیعیان در منطقه

ریشه‌های فکری مکتب دیوبند را باید در اندیشه‌های شخصیت‌هایی همچون شیخ احمد سرهندی (نویسنده کتاب *الرد علی الامامیة*)، شاه ولی‌الله دهلوی (نویسنده کتاب *ازالة الخفاء عن خلافة الخلفاء*) و شاه عبدالعزیز دهلوی (مؤلف کتاب *تحفة اثنی عشریة*) جست‌وجو کرد. علمای دیوبند نیز متأثر از این نگاه افراطی، مواجهه خصمانه را با مذهب شیعه برگزیده‌اند. این مواجهه متعصبانه پس از استقلال پاکستان، در ۱۳۶۶ ه.ق. شکل دیگری به خود گرفت و از قالب تقابل‌های فکری به تقابل فیزیکی و خشونت و اعمال تروریستی، تغییر شکل داد. در میان گرایش‌های اهل سنت، هیچ یک به اندازه شاخه‌های افراطی دیوبندی با شیعه رفتار کینه‌توزانه ندارد؛ حتی اهل حدیث که به وهابیت نزدیک‌ترند، فقط در حوزه اندیشه یا رفتارهای توهین‌آمیز قلمی یا شفاهی، علیه شیعه فعالیت می‌کنند (علی‌زاده، ۱۳۹۲: ۲۱۳). پس از به قدرت رسیدن ضیاء الحق، خشونت‌های گسترده، سازمان‌یافته و فرقه‌گرایانه در پاکستان شکل گرفت و سیاست‌های ضیاء الحق به تحریک شیعیان دامن زد و واکنش‌های سیاسی‌شان را در پی داشت

نقش عوامل برون‌مرزی در نفوذ تفکر سلفیت در استان سیستان و بلوچستان / ۱۹۳

(Kepel, 2008: 102). همچنین، تشکیلات و شبکه‌های اطلاعاتی پیچیده، مانند سپاه صحابه و لشکر جهنگوی، به دست علمای متعصب برای مقابله با مکتب تشیع و انقلاب اسلامی ایران شکل گرفت و مبارزه با تشیع و انقلاب اسلامی در رأس اهدافشان قرار داشت و نیروهای ضدشیعه، از جمله سپاه صحابه و اهل حدیث، به دلیل مقابله با نفوذ ایران در منطقه به وجود آمد (جوادی ارجمندی و دیگران، ۱۳۹۱: ۶۵). احزاب وابسته به دیوبندی‌ها، مانند سپاه صحابه، لشکر جهنگوی و ... تاکنون شیعیان بسیاری را به خاک و خون کشیده‌اند. حق‌نواز جهنگوی، مؤسس سپاه صحابه، درباره شیعه می‌گوید: «من فریاد می‌زنم: شیعیان بدترین انسان‌های روی زمین هستند و کافرترین انسان‌ها بر روی زمین هستند» (سپاه صحابه، ۱۹۹۱).

۵.۵. حمایت مالی و لجستیکی کشورهای غربی و عربی

بی‌تردید یکی از مهم‌ترین بنیان‌گذاران فرقه وهابیت، بریتانیا است و استمرار و جهش فعالیت‌های این جریان با طراحی و حمایت‌های آمریکا در جهان اسلام گسترش یافت. استعمار انگلیس با به‌کارگیری مأمورانی همچون مستر همفر در قرن ۱۷ و ۱۸ میلادی در شکل‌گیری و سرعت توسعه وهابیت و سلفیت در جهان اسلام نقش اساسی ایفا کرد. اولین مواجهه غرب با اسلام‌گرایان سلفی، به شکل مشخص به مبارزه مجاهدین افغانستان با اشغالگران ارتش سرخ شوروی باز می‌گردد. ایالات متحده قبل از تجاوز شوروی به افغانستان، سیاست خاصی در این خصوص نداشت (علی‌آبادی، ۱۳۷۵: ۲۹۵)، اما پس از شروع حمله شوروی به این کشور آمریکا با تغییر سیاست خود از طریق پاکستان به حمایت از مجاهدین افغانی پرداخت و خواستار خروج شوروی از افغانستان شد. در مجموع، شواهد نشان می‌دهد که آمریکا برای اجرای راهبرد نفوذ مراکز حساس جهانی، به‌ویژه سرزمین‌های اسلامی، با بزرگ‌نمایی تهدیدهای ناشی از افراط‌گرایان سلفی و تروریست‌های وهابی، خطرهای ناشی از خروج نیروهای نظامی‌اش را در محیط امنیتی این کشورها برجسته کرده و آن را زمینه‌ای مهم برای بازگشت بنیادگرایی

اسلامی برای کشورهای عمدتاً ضعیف و آسیب‌پذیر اسلامی تداعی و القا کرده است (هرسیج و تویسرکانی، ۱۳۹۲: ۲۱۱).

از طرف دیگر، وهابی‌های حوزه خلیج فارس و در رأس آن عربستان سعودی از سال ۱۳۶۸ به بهانه کمک‌های آموزشی و انسان‌دوستانه به مهاجران افغان، وهابیت را در پاکستان گسترش دادند؛ به گونه‌ای که در حال حاضر به گفته ایجاز الحق، وزیر پیشین امور مذهبی پاکستان، قریب به هشتاد درصد از مدارس پاکستان تعلیمی مشترک یا نزدیک به عقاید وهابیت را ترویج می‌کنند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۸). عربستان سعودی از طریق سازمان‌های تبلیغی و با استفاده از فقر اقتصادی مسلمانان، به‌ویژه اهل سنت، اقداماتی در راستای نفوذ وهابیت و سلفیت انجام داده است: ۱. اعطای بورس تحصیلی به محصلان کشورهای مسلمان؛ ۲. ساخت مدارس و مراکز آموزشی قرآن و اعطای کمک‌های مالی به آنها؛ ۳. پرداخت مستتری ماهیانه به برخی مبلغان وهابی؛ ۴. توزیع گسترده کتب و مجلات اسلامی چاپ عربستان در مساجد و ... (رفیع، ۱۳۹۴: ۱۸۸). در استان سیستان و بلوچستان مدارس غیرمقلدان به واسطه تحصیل اغلب علمای آن در عربستان با حمایت‌های مالی این کشور فعالیت می‌کنند و نسبت به سایر فرق و مذاهب استان، دیدگاه‌های فکری و اعتقادی مشابه با وهابیت دارند (جوادی، ۱۳۹۸/۱۰/۱۴).

۶. راهکارها و پیشنهادها

پس از بررسی اجمالی خاستگاه نفوذ سلفیت، اهداف بیگانگان در گسترش سلفیت و نقش عوامل برون‌مرزی در ترویج این تفکر، تبیین و پیشنهاد راهکارهایی برای اتخاذ راهبرد و سیاست‌های مؤثر برای مقابله با گسترش تفکر سلفیت در استان سیستان و بلوچستان ضروری است. در ادامه، راهکارهایی برای روشنگری و بصیرت‌افزایی عالمان، فرهیختگان و متولیان اهل سنت و تشیع مطرح می‌شود:

۱. دیپلماسی سیاسی و مذهبی میان جمهوری اسلامی ایران و کشورهای هم‌جوار پرورش‌دهنده تفکر سلفی افراطی برای روشن کردن اهداف و اقدامات خود از طریق عالمان فرهیخته و تقریبی؛

۲. شناسایی اتاق فرمان جریان‌های افراطی سلفی در خارج از کشور؛ مردم ابتدا باید اهداف و برنامه‌های افراطی و تکفیری و جنایت‌های آنان را در قالب این تفکر شناسایی کنند و بدانند این جریان‌ها به دنبال چه اهدافی هستند؛ گسترش اندیشه ناب اسلامی یا اندیشه افراطی و خشن از اسلام؟ لذا در وهله اول قشر فرهیخته حوزویان، فرهنگیان و دانشجویان اهل سنت استان باید اهداف دشمن را شناسایی و به تعبیر دیگر دشمن‌شناسی کنند.

۳. تبیین صحیح عقاید تشیع؛ اساسی‌ترین اقدام لازم در مقابل گسترش تفکر سلفیت در استان، واکسینه‌شدن شهروندان در برابر انحرافات سلفیت و وهابیت از طریق پاسخ‌گویی به شبهات سلفیت علیه تشیع و تربیت مبلغان متعهد و اثرگذار است؛ متأسفانه در برخی از مناطق مرزی و محروم که اهل سنت در اکثریت‌اند، مبلغان اعزام می‌شوند که به دلیل ناآشنایی با محیط و تجربه ناکافی تبلیغ در این مناطق، تأثیر لازم را ندارند و حتی گاه نتیجه معکوس در پی دارد. این کار نیازمند نظارت است، چراکه برخی منبری‌ها و مداحان به گفته‌های عوام‌پسندان روی می‌آورند که سبب تشدید شیعه‌ستیزی در جامعه و تحریک احساسات سلفیان و افراطی‌های اهل سنت می‌شود.

۴. تلاش برای وحدت در مقام عمل؛ مهم‌ترین عاملی که می‌تواند نقشه‌های دشمن و سلفیت را نقش بر آب کند، تقویت وحدت تشیع و تسنن در مقام عمل است نه در مقام گفتار. وحدت اهل سنت و تشیع در مقام عمل این است که شیعه و سنی بر اصول محل توافق هر دو مذهب و وجه اشتراکشان، تکیه کنند و از نزاع‌های غیرمنطقی و تعصبات نادرست بپرهیزند.

۵. نقد تفکر سلفیت از طرف علمای برجسته اهل سنت؛ این کار، یکی از کارآمدترین اقدامات در مقابله با نفوذ تفکر سلفیت در مناطق مرزی و اهل سنت است که در آگاه‌سازی بدنه مسلمان جامعه نقش چشمگیری دارد. هرچند برخی از علمای اهل سنت، اندیشه‌های سلفیت را محکوم انحرافی می‌دانند اما می‌طلبند که علمای بیشتر و تأثیرگذاری در بدنه اهل سنت در مقابل این اندیشه‌های افراطی اعلام موضع کنند.

۶. رفع محرومیت و فقر اقتصادی از مناطق مرزی دارای اکثریت اهل سنت؛ همواره فقر اقتصادی از بسترهای مهم نفوذ و گسترش سلفیت و فرقه‌های انحرافی است. از آبخور این محرومیت‌ها بسیاری از خانواده‌های فقیر و جوانان بیکار که بعضاً اعتقادات ضعیف دینی دارند، جذب جریان‌های تکفیری و سلفی می‌شوند. لذا شایسته است مسئولان اجرایی استان و کشور با اتخاذ تدابیری مشکلات اقتصادی مناطق محروم و آسیب‌پذیر استان را شناسایی، و برای رفع آن اقدام کنند.

۷. مدیریت و سامان‌دهی شبکه‌های ماهواره‌ای در استان؛ متأسفانه صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، بسیاری از مواقع، باعث رنجش خاطر برادران اهل سنت شده است. لذا شایسته است با تدوین و تولید محتوا با نگاه به آموزه‌های فریقین و به دور از افراط باعث استقبال بیشتر جامعه اهل سنت از برنامه‌های داخلی نسبت به برنامه‌های خارجی شود.

نتیجه

بعد از انقلاب اسلامی به واسطه نوعی بیداری مذهبی در کشور، جریان‌های مذهبی با گرایش‌های فکری مختلف از اهل سنت، عمدتاً پیرو فقه حنفی، در استان سیستان و بلوچستان شکل گرفت. اصلی‌ترین جریان‌های مذهبی دارای رویکرد تشکیلاتی و سیاسی، نحله فکری سلفی دیوبندی و سلفی غیرمقلد، متأثر از کشورهای شبه‌قاره هند بودند. وجود اشتراکات مذهبی، قومیتی، زبانی و همچنین تحصیل علمای برجسته اهل سنت استان در مراکز آموزشی دیوبند، پیوندهای ارتباطی مردمان این سامان را با

کشورهای همجوار دوچندان کرد و بسیاری از طلاب و مولوی‌های اهل سنت از مراکز دینی دیوبند هند و پاکستان فارغ‌التحصیل شدند. بعد از استقلال پاکستان در ۱۹۴۷، مدارس دیوبند انشعابات متعددی یافت و جمعیت‌العلمای اسلام تأسیس شد و زمینه‌های ترویج اندیشه سلفی و تکفیری را در مدارس دینی پاکستان گسترش داد و در آینده‌ای نه چندان دور این تفکرات از طریق برخی از علمای تندرو و افراطی به داخل استان نفوذ کرد. بر این اساس، نقش عوامل برون‌مرزی در گسترش این اندیشه‌های افراطی به استان سیستان و بلوچستان ملموس بود، که مهم‌ترین آنها عبارت است از: ۱. همجواری با کشورهای پرورش‌دهنده سلفی؛ ۲. نظام آموزشی مراکز دینی دیوبند؛ ۳. رسانه‌ها و شبکه‌های ماهواره‌ای؛ ۴. ضدیت با تشیع؛ ۵. حمایت‌های مالی و لجستیکی کشورهای غربی و عربی.

از فرهیختگان دانشگاهی اهل سنت انتظار داریم از حالت انفعال بیرون بیایند و نقش بصیرت‌افزایی و راهبردی را برای عموم مردم استان داشته باشند، به طوری که فعالیت‌های حاصل از اندیشه‌های افراطی سلفی مدارس دینی، حوزه‌های علمیه و ... را بررسی، و راجع به آسیب‌های آن موضع‌گیری شفاف کنند تا شاهد ترویج اندیشه‌های خشن و تحریک‌انگیز سلفی در جامعه نباشیم و برای کاهش گسترش این تفکر اقداماتی انجام دهیم. علمای مذهبی هر مذهب نقش تعیین‌کننده‌ای در برطرف کردن اختلافات و ناهنجاری‌های مذهبی و قومیتی دارند. علمای فاضل در مباحث فقهی و کلامی اهل سنت می‌توانند با استنادات متقن و به‌روز از منابع دست اول قرآن و سیره رسول اکرم (ص) در مدارس دینی و حوزه‌های علمیه، در تبیین اندیشه‌های اصیل اسلامی و تمیز آن از اندیشه‌های وارداتی نقش‌آفرینی و روشنگری کنند.

پی‌نوشت‌ها

۱. در این مقاله از مصاحبه با اشخاص ذیل بهره برده‌ایم: مولوی عبدالرحمان ترنج زر (مدیر حوزه علمیه مجدديه نعیمیه عورکی دشتیاری و از علمای بریلوی استان)؛ مولوی عبدالله امیری (مدیر مدرسه دینی زرآباد کنارک)؛ مولوی نذیر احمد سلامی (نماینده مردم استان سیستان و بلوچستان در مجلس خبرگان رهبری)؛ حشمتی (از مستبصران نیک‌شهر)؛ بنافی (مدیر دفتر تبلیغات شعبه جنوب شرق کشور)؛ بیجارزهی (از طلاب دارالسنه سندسر)؛ شیرمحمد جوادی (کارشناس دفتر نهاد رهبری در امور اهل سنت چابهار)؛ مولوی عبدالغنی دهانی (کارشناس مدارس دینی نهاد رهبری در امور اهل سنت سیستان و بلوچستان)؛ مولوی احمد سپاهی (امام جمعه اهل سنت جالق سراوان)؛ حمید چندانی (از مستبصران ایران‌شهر).
۲. مولوی عبدالرحمان سربازی، معروف به چابهار، از علمای دیوبند اهل سنت استان و امام جمعه فعلی اهل سنت شهرستان چابهار و صاحب آثار متعددی همچون ترجمه کتاب *المهتد علی المهتد* نوشته سهارنپور، *اعتدال در مسلک دیوبند* و ... است.
۳. فرقه نقشبندیه یکی از سلسله‌های صوفیه است که خواجه بهاء‌الدین محمد بن بخاری در قرن هشتم ه.ق. تأسیس کرد.
۴. چشمتیه از بزرگ‌ترین سلسله‌های عرفانی در شبه‌قاره هند است. این طریقه را ابواسحاق شامی (متوفای ۳۲۹ ه.ق.) بنیان نهاد. از تعلیمات آن نظام مرید و مرادی، ذکر مراقبه، سماع و قوال است. این نوع از تصوف در میان دیوبندیه استان وجود دارد.
۵. سلسله قادریه منسوب به شیخ عبدالقادر گیلانی یا جیلانی (متوفای ۵۶۱ ه.ق.)، مشهور به غوث گیلانی و از سادات حسنی، است.
۶. منطقه‌ای در نزدیکی دهلی هندوستان که فعالیت جماعت تبلیغ از آنجا آغاز شد.
۷. در ۱۴۱۷ ه.ق. پس از ترور حق‌نواز جهنگوی، «ریاض بسرا» لشکر جهنگوی را برای مقابله با شیعیان، به‌ویژه فقه جعفری پاکستان، به وجود آورد. این گروه در واقع شاخه نظامی سپاه صحابه است.
۸. سپاه صحابه در ۱۴۰۶ ه.ق. به دست مولانا حق‌نواز جهنگوی در شهر جهنگ، از توابع ایالت پنجاب، بنیان نهاده شد. انگیزه تأسیس این حزب، مبارزه با شیعه و مقابله با نفوذ جمهوری اسلامی ایران در پاکستان اعلام شد.

منابع

- ابن ابی العز، صدرالدین محمد بن علاء الدین (۲۰۰۵). شرح العقیة الطحاویة، تخریج: ناصر الدین الالبانی، قاهره: دار الاسلام.
- اکرم عارفی، محمد (۱۳۷۸). «مبانی مذهبی و قومی طالبان»، در: علوم سیاسی، ش ۴، ص ۱۹۱-۲۱۲. بازدید میدانی از مناطق محروم و سیل زده استان (بهمین ۱۳۹۸).
- بدوی، عبد العظیم (۱۴۲۱). الوجیز فی فقه السنة والکتاب العزیز، مصر: دار ابن رجب، الطبعة الثالثة. بکر، علاء (۱۳۹۵). پرسش و پاسخ‌هایی پیرامون سلفیت، ترجمه: ابو خالد عبدالله محمدی، چاپ اول <https://aqeedeh.com>
- بنافی (۱۳۹۹/۰۱/۲۹). مصاحبه.
- بیجارزهی (۱۳۹۸/۱۱/۱۳). مصاحبه.
- جوادی ارجمند، محمدجعفر؛ و دیگران (۱۳۹۱). «تحلیل ژئواستراتژیکی روابط ایران و پاکستان با تأکید بر عامل امنیتی»، در: مطالعات شبه‌قاره، س ۴، ش ۱۲، ص ۵۱-۷۶.
- جوادی، شیرمحمد (۱۳۹۸/۱۰/۱۴). مصاحبه.
- جهانی، محمد (۱۳۹۲). «تأثیر اقلیت‌گرایی مذهبی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با تأثیر بر نقش سلفیت»، در: آفاق امنیت، س ۶، ش ۲۰، ص ۴۴-۵.
- چندانی، حمید (۱۳۹۸/۹/۱۵). مصاحبه.
- حسینی، سید محمد؛ محمودی، علی؛ محمودی، زینب (۱۳۹۴). «ریشه‌های پیدایش و رشد جریان‌های تکفیری منتسب به اهل سنت در آسیای جنوب غربی»، در: پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، س ۵، ش ۲، ص ۵۳-۸۳.
- حشمتی (۱۳۹۸/۱۰/۱۲). مصاحبه.
- حیدری‌نسب، محمدباقر (۱۳۹۱). اندیشه‌های سلفی‌گری در استان سیستان و بلوچستان، قم: آشیانه مهر، چاپ اول.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۴۷). مسلمانان در نهضت آزادی هندوستان، تهران: آسیا.
- دهلوی، کفایت‌الله (۱۳۸۰). تعلیم الاسلام، ترجمه: عبدالمجید مرادزهی خاشی، زاهدان: فاروق اعظم.
- رفیع، حسین (۱۳۹۴). «تأثیر نفوذ وهابیت در پاکستان بر روابط این کشور با جمهوری اسلامی ایران»، در: مطالعات روابط بین‌الملل، س ۸، ش ۳۲، ص ۱۷۷-۲۱۱.
- سپاه صحابه (۱۹۹۱). ۴۰ عقیده شیعه، کراچی: بی‌نا.

۲۰۰ / پژوهش‌نامه مذاهب اسلامی، سال نهم، شماره هجدهم

سهارنپوری، خلیل احمد (۱۳۹۴). *المهند علی المغند*، ترجمه: عبدالرحمان سربازی، مشهد: جاودان، چاپ اول.

ظهراپی، محمود (۱۳۹۱). بررسی تأثیر فرقه دیوبند پاکستان و گروه‌های منشعب از آن بر امنیت ملی ج.ا. ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای، استاد راهنما: عباس سلطان‌لو، تهران: واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی.

علی‌آبادی، علی‌رضا (۱۳۷۵). *افغانستان*، تهران: وزارت امور خارجه.

علی‌زاده موسوی، سید مهدی (۱۳۹۲). *مکتب دیوبند و جنبش جماعت تبلیغ*، قم: پاداندیشه، چاپ اول غزالی، محمد (۲۰۰۵). *عقیده المسلم*، مصر: دار النهضة، الطبعة الرابعة.

فرمانیان، مهدی (۱۳۸۹). *آشنایی با فرق تسنن*، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه.

فرمانیان، مهدی (۱۳۹۵ الف). *جریان‌شناسی فکری فرهنگی سلفی‌گری معاصر*، قم: زمزم هدایت، چاپ اول.

فرمانیان، مهدی (۱۳۹۵ ب). *سلفیه از گذشته تا حال*، قم: دانشگاه ادیان و مذاهب، چاپ اول.

محمودزهی، موسی (۱۳۹۱). *دانش‌نامه فرهنگ و تمدن سیستان و بلوچستان*، تهران: نشر حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ج ۲.

ملازهی (سربازی)، محمد عمر (۱۳۹۹). *شمشیر برآن بر اشراک و بدعات دوران*، به اهتمام: عبدالرحمان کراچی، کراچی: جونا مارکیت کراچی.

ملازهی، عبدالرحمن (۱۳۸۵). *فتاوی منیع العلوم*، سرباز: مدرسه دینی منبع العلوم کوه ون.

ملازهی، عبدالرحمان (۱۳۸۸). *اسلامیات*، زاهدان: صدیقی.

ملازهی، عبدالرحمان (۱۳۹۵). *اعتدال در مسلک دیوبندی*، بی‌جا: امام غزالی.

مولوی احمد سپاهی (۱۳۹۹/۰۱/۱۲). مصاحبه.

مولوی عبدالرحمان ترنج زر (۱۳۹۸/۱۲/۱۰). مصاحبه.

مولوی عبدالغنی دهانی (۱۳۹۸/۰۶/۱۷). مصاحبه.

مولوی عبدالله امیری (۱۳۹۸/۰۹/۱۱). مصاحبه.

مولوی نذیر احمد سلامی (۱۳۹۸/۰۶/۱۷). مصاحبه.

میر، سلطان‌علی (۱۳۷۰). *علل و بحران در سیستان و بلوچستان*، پایان‌نامه کارشناسی، قم: مرکز آموزش عقیدتی سیاسی سپاه.

میربلوچ (توحیدی)، نعمت‌الله (۱۳۸۷). *نغمه‌های توحیدی*، تهیه و تنظیم: عبدالجلیل براهویی، تربت جام: آوای اسلام، چاپ اول.

نقش عوامل برون‌مرزی در نفوذ تفکر سلفیت در استان سیستان و بلوچستان / ۲۰۱

هرسیج، حسن؛ تویسرکانی، مجتبی (۱۳۹۲). *چالش‌های وهابیت، ایران، جهان اسلام و غرب*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

Ali Khan, Zahid (2012). "Balochistan Factor in Pak-Iran Relations Opportunities and Constraints", in: *A Research Journal of South Asian Studies*, Vol. 27, No. 1, pp. 121-140.

Jamal, A. (2012). "Malik Mohammad Ishaq: Founder of Lashkar e Jhangvi", in: *Militant Leadership Monitor*, Vol. 3, Issue 5, pp. 1-13.

Kepel, Gilles (2008). *The Brotherhood in the Salafist Universe, Current Trends in Islamise Ideology*, Vol. 6, Washington: Hudson Institute.

Pant, Harsh V. (2009). "Pakistan and Iran's Dysfunctional Relationship", in: *Middle East Quarterly*, Vol. xvi, No. 2, pp. 43-50.

Rafique, Muhammad (2014). "Evolutionary Transformation of Religious Extremism and Terrorism: An Analysis of Fata-Pakistan", Institute for Strategic Studies, Research and Analysis (ISSRA), pp. 119-136, Islamabad.

References

- Akram Arefi, Mohammad. 1999. "Mabani Mazhabi wa Ghomi Taleban (Religious and Ethnic Foundations of the Taliban)", in: *Political Science*, no. 4, pp. 191-212. [in Farsi]
- Ali Khan, Zahid. 2012. "Balochistan Factor in Pak-Iran Relations Opportunities and Constraints", in: *A Research Journal of South Asian Studies*, vol. 27, no. 1, pp. 121-140.
- Aliabadi, Ali Reza. 1997. *Afghanistan (Afghanistan)*, Tehran: Ministry of Foreign Affairs. [in Farsi]
- Alizadeh Musawi, Seyyed Mahdi. 2014. *Maktab Deoband wa Jonbesh Jamaat Tabligh (Deoband School and Missionary Movement)*, Qom: Padandisheh, First Edition. [in Farsi]
- Badawi, Abd al-Azim. 2000. *Al-Wajiz fi Feghh al-Sannah wa al-Ketab al-Aziz (Summary of the Jurisprudence of the Tradition and the Holy Book)*, Egypt: Ibn Rajab House, Third Edition. [in Arabic]
- Bakr, Ala. 2016. *Porsesh wa Pasokh-hayi Piramun Salafiyat (Questions and Answers about Salafism)*, Translated by Abu Khaled Abdollah Mohammadi, First Edition, <https://aqeedeh.com>
- Banafi. 2020/04/17. Interview.
- Bijarzehi. 2020/02/02. Interview.
- Chandani, Hamid. 2019/12/06. Interview.
- Dehlawi, Kefayatollah. 2002. *Talim al-Islam (Teaching Islam)*, Translated by Abd al-Majid Moradzehi Khashi, Zahedan: Farugh Azam. [in Farsi]
- Farmaniyan, Mahdi. 2010. *Ashnayi ba Feragh Tasannon (Introduction to Sunni Sects)*, Qom: Seminary Management Center. [in Farsi]
- Farmaniyan, Mahdi. 2016 a. *Jaryanshenasi Fekri Farhangi Solfigari Moaser (Intellectual and Cultural Study of Contemporary Salafism)*, Qom: Zamzam of Guidance, First Edition. [in Farsi]

نقش عوامل برون‌مرزی در نفوذ تفکر سلفیت در استان سیستان و بلوچستان / ۲۰۳

- Farmaniyan, Mahdi. 2016 b. *Salafiyeh az Gozashteh ta Hal (Salafism from Past to Present)*, Qom: University of Religions and Denominations, First Edition. [in Farsi]
- Field Visit to Deprived and Flooded Areas of the Province, (Jan. 2020).
- Ghazali, Mohammad. 2005. *Aghidah al-Moslem (Muslim Faith)*, Egypt: Renaissance House, Fourth Edition. [in Arabic]
- Harsij, Hasan; Toyserkani, Mojtaba. 2013. *Chalesh-hay Wahabiyat, Iran, Jahan Islam wa Gharb (The Challenges of Wahhabism, Iran, the Islamic World and the West)*, Tehran: Imam Sadegh University (AS). [in Farsi]
- Heshmati. 2020/01/02. Interview.
- Heydari Nasab, Mohammad Bagher. 2013. *Andisheh-hay Salafigari dar Ostan Sistan wa Baluchestan (The Ideas of Salafism in Sistan and Baluchistan Province)*, Qom: Mehr Nest, First Edition. [in Farsi]
- Hoseyni, Seyyed Mohammad; Mahmudi, Ali; Mahmudi, Zeynab. 2015/12/06. "Risheh-hay Peydayesh wa Roshd Jaryan-hay Takfiri Montasab be Ahl Sonnat dar Asiyay Jonub Gharbi (The Roots of the Emergence and Growth of Takfiri Currents Attributed to Sunnis in Southwest Asia)", in: *Political Studies of the Islamic World*, yr. 5, no. 2, pp. 53-83. [in Farsi]
- Ibn Abi al-Ezz, Sadr al-Din Mohammad ibn Ala al-Din. 2005. *Sharh al-Aghidah al-Tahawiyah*, Researched by Naser al-Din al-Albani, Cairo: Al-Salam House. [in Arabic]
- Jahani, Mohammad. 2014. "Tathir Aghaliyat Gerayi Mazhabi bar Amniyat Melli Jomhuri Islami Iran ba Tathir bar Naghsh Salafiyat (The Effect of Religious Minorityism on the National Security of the Islamic Republic of Iran with the Effect on the Role of Salafism)", in: *Security Horizons*, yr. 6, no. 20, pp. 5-44. [in Farsi]
- Jamal, A. 2012. "Malik Mohammad Ishaq: Founder of Lashkar e Jhangvi", in: *Militant Leadership Monitor*, vol. 3, issue 5, pp. 1-13.

- Jawadi Arjmand, Mohammad Jafar; et al. 2013. "Tahlil Jeo Esterajiki Rawabet Iran wa Pakestan ba Takid bar Aamel Amniyati (Geostrategic Analysis of Iran-Pakistan Relations with Emphasis on the Security Factor)", in: *Subcontinent Studies*, yr. 4, no. 12, pp. 51-76. [in Farsi]
- Jawadi, Shir Mohammad. 2020/02/03. Interview.
- Kepel, Gilles. 2008. *The Brotherhood in the Salafist Universe, Current Trends in Islamise Ideology*, vol. 6, Washington: Hudson Institute.
- Khamenei, Seyyed Ali. 1969. *Mosalmanan dar Nehzat Azadi Hendustan (Muslims in India's Freedom Movement)*, Tehran: Asia. [in Farsi]
- Mahmudzehi, Musa. 2012. *Daneshnameh Farhang wa Tamaddon Sistan wa Baluchestan (Encyclopedia of Culture and Civilization of Sistan and Baluchistan)*, Tehran: Publication of the Artistic Field of the Islamic Propaganda Organization, vol. 2. [in Farsi]
- Mir, Soltan Ali. 1991. *Elal wa Bohran dar Sistan wa Baluchestan (Causes and Crisis in Sistan and Baluchistan)*, Bachelor's Thesis, Qom: IRGC Political Ideology Training Center. [in Farsi]
- Mirbaluch (Tohidi), Nematollah. 2008. *Naghme-hay Tohidi (Monotheistic Songs)*, Prepared by Abd al-Jalil Barahuyi, Torbat-e-Jam: Voice of Islam, First Edition. [in Farsi]
- Molawi Abd al-Ghani Dehani. 2019/09/08. Interview.
- Molawi Abd al-Rahman Toranj Zar. 2020/02/29. Interview.
- Molawi Abdollah Amiri. 2019/12/02. Interview.
- Molawi Ahmad Sepahi. 2020/03/31. Interview.
- Molawi Nazir Ahmad Salami. 2019/09/08. Interview.
- Mollazehi (Sarhazi), Mohammad Omar. 2020. *Shamshir Borran bar Eshrak wa Bedaat Doran (A Sharp Sword against Idolatry and Heresies of the Era)*, Prepared by Abd al-Rahman Karachawi, Karachi: Jonah Market Karachi. [in Farsi]

- Mollazehi, Abd al-Rahman. 2006. *Fataway Manba al-Olum*, Sarbaz: The Religious School of Manba al-Olum of Koh Van
- Mollazehi, Abd al-Rahman. 2009. *Islamiyat*, Zahedan: Sedighi. [in Arabic]
- Mollazehi, Abd al-Rahman. 2016. *Etedal dar Maslak Deobandiyah (Moderation in the Movement of Deobandia)*, n.p: Imam Ghazali. [in Farsi]
- Pant, Harsh V. 2009. "Pakistan and Iran's Dysfunctional Relationship", in: *Middle East Quarterly*, vol. xvi, no. 2, pp. 43-50.
- Rafi, Hoseyn. . "Tathir Nofuz Wahabiyat dar Pakestan bar Rawabet In Keshwar ba Jomhuri Islami Iran (The Influence of Wahhabism in Pakistan on Its relations with the Islamic Republic of Iran)", in: *International Relations Studies*, yr. 8, no. 32, pp. 177-211. [in Farsi]
- Rafique, Muhammad. 2014. "Evolutionary Transformation of Religious Extremism and Terrorism: An Analysis of Fata-Pakistan", Institute for Strategic Studies, Research and Analysis (ISSRA), pp. 119-136, Islamabad.
- Saharanpuri, Khalil Ahmad. 2016. *Al-Mohannad ala al-Mofannad*, Translated by Abd al-Rahman Sarbazi, Mashhad: Jawdan, First Edition. [in Arabic]
- Sepah Sahابه (Army of Companions). 1991. *Chehel Aghideh Shiah (40 Shiite Beliefs)*, Karachi: n.pub. [in Farsi]
- Zahrabi, Mahmud. 2013. Barresi Tathir Fergheh Deoband Pakestan wa Goruh-hay Monshaab az An bar Amniyat Melli Jomhuri Islami Iran (Investigating the Influence of the Deoband Sect of Pakistan and Its Branch Groups on the National Security of the Islamic Republic of Iran), Master's Thesis in Regional Studies, Supervisor: Abbas Soltanlu, Tehran: Central Tehran Branch, Islamic Azad University. [in Farsi]